

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

У сучасних умовах трансформації економіки, глобалізації та посилення викликів державного регулювання роль державних фінансів як ключового елементу макроекономічної стабільності, соціального розвитку та функціонування держави є особливо актуальною. Теорія та практика державних фінансів стикаються зі значним числом проблем: концептуальних, методологічних, інституційних, правових, а також практичних - пов'язаних із бюджетним дефіцитом, державним боргом, податковою системою, міжбюджетними відносинами, ефективністю витратків тощо.

Теорія державних фінансів розглядає доходи, видатки, бюджетні та податкові відносини держави, а також механізми фінансування державних функцій і публічного сектора. Як зазначає І. О. Луніна, теорія і історія фінансів охоплює еволюцію наукових підходів до публічних фінансів. Державні фінанси - це фінансові відносини, в яких державні органи формують і використовують фінансові ресурси для виконання публічно-соціальних функцій. Функції державних фінансів включають розподільчу (розподіл доходів і ресурсів), регулюючу (вплив держави на економіку через фінансові інструменти), стабілізаційну (втручання держави в кризові ситуації) і контрольну (моніторинг використання державних ресурсів). Одна з головних теоретичних проблем полягає у недостатній розробленості методології державних фінансів в українських умовах: зокрема, потреба у глибокій інтеграції фінансової науки з теорією держави й публічного управління. Наприклад, Луніна зазначає, що «нерозробленість питань у галузі теорії влади та нерозвиненість демократії призводять до того, що в традиційній для України теорії державних фінансів дані питання належно не досліджені». Також існує недостатня узгодженість у трактуванні сутності державного боргу, міжбюджетних відносин, та взаємозв'язку державних фінансів із макроекономічними процесами. Практика державних фінансів в Україні у свою чергу характеризується низкою структурних проблем. Як свідчить дослідження Є. О. Малік та Т. В. Табакова, «Сучасний стан державних фінансів України: проблеми та перспективи», існує дефіцит доходної бази, висока залежність бюджету від зовнішніх запозичень, низька ефективність податкової системи. Наприклад, однією з проблем є нерациональне податкове навантаження, низька ефективність адміністрування податків, велика частка прямих податків або навпаки - непрямі податки працюють неефективно. Крім того, доходна база часто нестабільна через зовнішні шоки або внутрішні економічні коливання, що створює ризики для бюджетної стабільності.

Видаткова складова державних фінансів також має значні проблеми: непрозорість бюджетних витрат, низька оцінка результативності бюджетних програм, відсутність чіткої системи моніторингу та оцінювання. У роботі Луніної «Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні» підкреслено, що існує «незадовільне інституційне забезпечення, недостатня відповідальність розпорядників бюджетних коштів», а також стаття «Проблеми управління державними фінансами України» (Бараш) звертає увагу на те, що «видатки перевищують доходи і дефіцит державного бюджету країни зростає». Це - прямий показник неефективної балансування доходів і видатків, що призводить до зростання державного боргу та бюджетного дефіциту. Зростання державного боргу, заборгованості та дефіциту бюджету - це одна з ключових практичних проблем. Дефіцит бюджету створює необхідність державного кредитування, що збільшує боргове навантаження. Водночас, слабка податкова база та залежність від зовнішніх фінансів погіршують стан фінансової стійкості. У контексті глобалізації дослідження Луніної «Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації» показує, що зовнішні ризики, зокрема корпоративні позики під державні гарантії, негативно впливають на боргову стійкість. Це породжує дилеми: з одного боку, держава має фінансувати функції, з іншого - не створювати невідомого навантаження на майбутні покоління. Монографія «Держава і фінанси: правовий зв'язок» (Семчик) також висвітлює складнощі реалізації державою фінансово-правового статусу, контролю та відповідальності у сфері публічних фінансів. Проблеми правового регулювання включають відсутність чіткої методології міжбюджетних відносин, нерівномірність розподілу повноважень між центральною та місцевою владою, недостатній контроль за використанням бюджетних ресурсів.

Система міжбюджетних відносин в Україні характеризується недостатньою децентралізацією, невизначеністю фінансових повноважень місцевих органів влади, а також порушенням принципу відповідності доходів і видатків на місцевому рівні. Наприклад, Луніна у своїх працях звертає увагу на необхідність реформування міжбюджетних відносин. Це породжує проблему: місцеві бюджети отримують недостатньо ресурсів для виконання покладених функцій, або мають великі видаткові навантаження без відповідної доходної бази.

Україна та багато інших країн з перехідною економікою мають особливі умови: зміна функцій держави, трансформація податково-бюджетної системи, значні зовнішні й внутрішні шоки. Як зазначено в монографії Луніної «Державні фінанси України в перехідний період», «розглянуто зміну функцій держави на етапі переходу до ринку...» Така ситуація породжує невизначеність у формуванні доходної бази, в бюджетному процесі, у визначенні видатків держави. Але одна з ключових причин, це інституційна слабкість. Мінімальна або формальна відповідальність розпорядників бюджетних коштів, недостатній контроль і прозорість, а також слабка податкова адміністрація - все це створює передумови для проблем. Наприклад, у роботі «Проблеми управління державними фінансами України» зазначено, що «частка дефіциту бюджету зростає». Звісно ж цей дефіцит

зумовлений не лише проблемами в управлінні фінансами у державі, а й історичними факторами та подіями, що відбувались протягом всієї історії України як суверенної держави і не тільки. Хоча і стверджувати, що більшість проблем в економіці саме через це - я не наважусь, але вважаю що це дало значний слід, який ще і досі залишився.

Неефективна бюджетна політика, недостатнє прогнозування, неадекватні механізми фінансування державних функцій, а також слабка взаємодія між плануванням і реалізацією - все це також значущі причини проблем. А також, нерозвинена система оцінки результативності бюджетних програм ускладнює визначення витрат, що мають пріоритет.

За умовами глобалізації держава піддається зовнішнім шокам: коливанням валют, змінам цін на сировину, міжнародним фінансовим потокам. Це створює ризики для доходної бази, а відтак - для фінансування видатків. Монографія «Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації» відзначає, що «виявлено фактори, що несуть потенційну загрозу збільшення зобов'язань держави». Як наслідок - погіршується фінансова стійкість, росте заборгованість. Проблеми доходної бази, бюджетні дефіцити, зростання державного боргу ведуть до погіршення фінансової стійкості держави. Це означає, що держава має менше простору для маневрування фінансовими ресурсами, зростає ризик дефолту або потреби в зовнішній підтримці. Коли витрати не мають чіткої української оцінки результативності, коли інституційні механізми слабкі, держава не використовує ресурси оптимально. Видатки можуть бути нецільовими, а фінансова політика - неузгодженою. Проблеми в державних фінансах можуть призвести до погіршення соціального забезпечення, інфраструктури, освіти, охорони здоров'я. Якщо бюджетна система нестабільна - це впливає на довіру до держави, на інвестиції, на економічне зростання. Зростання боргу, залежність від зовнішнього фінансування, слабкі інституції - усе це може призвести до зменшення здатності держави реалізовувати власну політику. Глобалізація та зовнішні фактори створюють додатковий тиск.

Для удосконалення теорії державних фінансів потрібно активніше розвивати наукову базу: інтегрувати теорію державних фінансів із теорією держави, публічного управління, права. Зокрема, підкреслено, що питання влади, демократії та фінансів лишаються недостатньо опрацьованими. Необхідно виробити чіткі концептуальні підходи до бюджетного процесу, державного боргу, міжбюджетних відносин і податкової системи з урахуванням українських реалій. Для покращення ситуації слід: оптимізувати структуру податків, підвищити якість адміністрування, розширити базу оподаткування, зменшити "тіньовий" сектор економіки. Це дасть змогу стабілізувати доходну базу.

Важливо формувати політику сталого управління державним боргом, враховувати ризики, пов'язані із зовнішньою заборгованістю, а також інтегрувати вплив глобальних фінансових факторів у державне фінансування. Держава має формувати резерви та стратегії для протидії зовнішнім шокам, посилювати управління ризиками, враховувати глобальний контекст у бюджетній та фінансовій політиці.

Таким чином, лише за умови системної реформи теорії державних фінансів, вдосконалення бюджетної політики, податкового адміністрування, інституційних механізмів і адаптації до глобальних викликів державні фінанси можуть стати на шлях стабільного розвитку, виконання функцій держави і забезпечення добробуту громадян.

Список використаної літератури

- Луніна І. О. «Теорія та історія фінансів». - ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». (див. розділ 1.1)
- Луніна І. О. «Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні». (див. розділ 2.4, 3.2)
- Малік Є. О., Табакова Т. В. «Сучасний стан державних фінансів України: проблеми та перспективи». - Київ: КНЕУ, 2016. (див. розділ 2.1)
- Бараш А. Ю. «Проблеми управління державними фінансами України». (див. розділ 2.2)
- Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. «Державні фінанси». - К.: Атіка, 2002. (див. розділ 2.2)
- Семчик О. О. «Держава і фінанси: правовий зв'язок». - К.: Юридична думка, 2010. (див. розділ 2.4)
- Інші джерела: підручник/навчальний посібник «Державні фінанси», «Основи державних фінансів» (див. розділ 1.1)